

Η φορεσιά και η αρματωσιά των Ελλήνων αγωνιστών του Μοριά το 1821

Οι μαθητές του τμήματος Α3 του ΠΓΠΠ προσεγγίζουν την ενδυμασία και την αρματωσιά την περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης. Υπεύθυνη Καθηγήτρια: κ. Πότου Αναστασία, Φιλολόγος

ΔΡΑΣΗ 1821 18 ΑΠΡ 2021 19:08

βλαχόκαλτσες (οι), τύρκια (τα)

Οι **βλαχόκαλτσες** ήταν μακριές άσπρες κάλτσες, οι οποίες κάλυπταν τα πόδια τους ως επάνω στα σκέλια τους και φτιάχνονταν από **τραγόμαλλο**. Οι καλύτερες υφαίνονταν στα Άγραφα.

Τα **τύρκια** ήταν τσόχινες μαύρες κάλτσες - αργότερα και κόκκινες-, που έμοιαζαν με γκέτες και σκέπαζαν μόνο τη γάμπα και το πάνω μέρος του παπουτσιού. Δε φορέθηκαν κατά το 1821, αλλά ήταν μεταγενέστερες, της οθωμανικής εποχής.

Dupre Louis. Ο Βασίλης Γούδας - Υπασπιστής του Μάρκου Μπότσαρη.

είναι πάντα σταθερά σημεία, τα όρια είναι δυσδιάκριτα ακόμη και σε γειτονικές περιοχές, όπου οι παραλλαγές είναι τόσο μικρές ώστε να μην είναι δυνατή η ένταξή τους με απόλυτη βεβαιότητα. Το **γελέκι** αποτελούσε ένα χαρακτηριστικό και σε πολλές περιπτώσεις **βασικό κομμάτι της παραδοσιακής ενδυμασίας των Ελλήνων**. Πρόκειται για ρούχο χωρίς μανίκια και γιακά που κούμπωνε μπροστά και το οποίο φοράγανε πάνω από το πουκάμισο. Τα παλιότερα χρόνια χρησιμοποιούσαν δυο ειδών γιλέκια: το **ανοιχτό** και το **σταυρωτό**. Από πάνω τους φορούσαν τη **φέρμελη** με τις δυο σειρές ασημοκεντημένα μεγάλα κουμπιά. Μερικοί, και αργότερα όλοι, αντί για φέρμελη βάζανε το **μειντάνι** που η διαφορά τους ήταν στο ότι στη φέρμελη φορούσαν τα μανίκια, ενώ στο μειντάνι ήταν ψεύτικα φοδραρισμένα με κόκκινο πανί και βρίσκονταν στις πλάτες πίσω σταυρωτά. Φτιάχνονταν από μαύρο ή μπλε μάλλινο δίμιτο ύφασμα ή από ύφασμα ευρωπαϊκό, την τσόχα.

Το **φερμεδογέδεκο** είχε φανταχτερά διακοσμητικά κουμπιά δεξιά κι αριστερά. Τη μέση έσφιγγε ένα ειδικά υφασμένο ζωνάρι.

Μια καλή φορεσιά έπρεπε να έχει **τρία γιλέκια**. Πρώτο έμπαινε το γιλέκι, που κούμπωνε στο κέντρο του στήθους, μετά η φέρμελη που έμενε πάντα ξεκούμπωτη και είχε μακριά μανίκια που φοριούνταν προαιρετικά και τελευταίο φοριόταν το φερμεδογέδεκο ή φερμελωτό γιλέκι, που κι αυτό έμενε ξεκούμπωτο. Γενικά θα λέγαμε ότι το γιλέκι, όπως και τα υπόλοιπα κομμάτια και εξαρτήματα μιας φορεσιάς παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές ανάλογα με την ηλικία, την οικονομική και την κοινωνική κατάσταση και ξεχωρίζουν ως προς την ποιότητα των υφασμάτων και τον πλούτο των κεντημάτων που στολίζουν το ρούχο.

[ΠΗΓΕΣ: www.thebest.gr, www.kathimerini.gr, laikiparadosi.webnode.gr].

Πάνος Αναγνωστόπουλος (... - 1842). Αγωνιστής από τη Νεμίντσα της Γορτυνίας (Εθνική Πινακοθήκη).

γελέκι ή γιλέκο (το)

Η ελληνική τοπική φορεσιά αποτελεί ένα πολύ ιδιαίτερο κομμάτι της ιστορίας του τόπου μας. Συνήθως ο τρόπος κοπής, τα υλικά κατασκευής, τα διακοσμητικά μοτίβα υποδεικνύουν το γεωγραφικό διαμέρισμα στο οποίο εντάσσονται τα κομμάτια μιας τοπικής φορεσιάς. Παρόλα αυτά, καθώς τα υλικά και τα σχέδια δεν

γιαταγάνι (το)

Το **γιαταγάνι** είναι μακρύ μαχαίρι ή κοντό σπαθί που δε διαθέτει προστατευτικό για το χέρι στο σταυροδρόμι της λεπίδας και της λαβής. Έχει μια **διπλή καμπύλη στην άκρη και μια σχεδόν ευθεία στο κάτω μέρος**. Το όπλο αυτό το χρησιμοποιούσαν κυρίως οι Οθωμανοί Τούρκοι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και οι Άραβες. **Οι αγωνιστές του 1821** το χρησιμοποίησαν και μάλιστα το τοποθετούσαν στο σελάχι. Το γιαταγάνι ήταν όπλο που χρησιμοποιούνταν για γρήγορες επιθέσεις, εφόσον το βάρος του ήταν μικρό.

Οι λάμες τους συχνά έφεραν **χρυσές ένθετες επιγραφές** αλλά και στοιχεία του κατασκευαστή και του ιδιοκτήτη του όπλου. Το θηκάρι τους ήταν εντυπωσιακό κατασκευασμένο από χρυσό, ασήμι, δέρμα και βελούδο.

Τα λίγα ελληνικά γιαταγάνια που είχαν χρυσές επιγραφές έφεραν την αρχή του 34ου ψαλμού του Δαβίδ: **«Κύριε δίκασον τους αδικούντας με, και πολέμησον τους πολεμούντας με».**

[ΠΗΓΗ: <https://el.wikipedia.org>].

Το γιαταγάνι του **Ιωάννη Μακρυγιάννη (1797-1864)**. *Εθνικό Ιστορικό Μουσείο*.

καριοφίλι ή καρυοφύλλι (το)

Το **καριοφίλι** ήταν το όπλο-σύμβολο της ελληνικής επανάστασης του 1821. Ήταν ένα **μακρόκαννο εμπροσθογεμές τουφέκι**. Συνήθως ήταν στολισμένο με διάφορα χυτά από ορείχαλκο. Το καριοφίλι είχε βεληνεκές περίπου 500 μέτρα, αλλά στην πραγματικότητα ήταν αποτελεσματικό σε απόσταση 300-400 μέτρα. Το βεληνεκές του εξαρτιόνταν από το μήκος της κάννης του. Όσο πιο μακριά ήταν, τόσο πιο ευθεία σημάδευε και η βολή ήταν γρήγορη και δυνατή.

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ

Το καριοφίλι ήταν το δημοφιλέστερο όπλο των **κλεφταρματολών**, των **Μανιατών**, των **Σουλιωτών** και των άλλων Ελλήνων. Κάποια από αυτά οι Έλληνες ήδη τα διέθεταν ως οικογενειακά κειμήλια. Προμηθεύτηκαν

ακόμα περισσότερα από τον Αλή Πασά, μέσω των αρματολών, ο οποίος φρόντιζε πάντα να έχει μεγάλο απόθεμα όπλων. Ακόμα τα προμηθεύονταν από το λαθρεμπόριο όπλων που οργάνωναν οι Γάλλοι και οι Βρετανοί. Το καριοφίλι φτιάχονταν κυρίως στην Ιταλία.

ΟΝΟΜΑΣΙΑ

Το όνομά του προέρχεται από παραφθορά του ονόματος μια ιταλικής εταιρίας που το έφτιαχνε και ονομάζονταν «Carlo e Figli» που σημαίνει «Κάρλο και Υιοί»

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

Έως το 1820 περίπου, η εκτυρσοκρότησή τους επιτυγχανόταν με χρήση **πυριτόλιθου** (πυρόλιθου), μία ισπανική επινόηση. Οι Έλληνες αποκαλούσαν τον πυριτόλιθο «**ντουφεκόπετρα**» ή «**ατσαλόπετρα**». Ο πυριτόλιθος προκαλούσε σπινθήρα κατά την κρούση της σφύρας (λύκου) στον άκμονα του όπλου, ο οποίος άναβε την πυρίτιδα. Από το 1820 τα τυφέκια εφοδιάστηκαν με μηχανισμό πυροδότησης με καψύλλιο (μικρή μεταλλική θήκη με πυροκροτική ύλη). Το καψύλλιο της εποχής αποτελείτο από πυροκροτικό υδράργυρο ο οποίος εμπεριεχόταν σε θήκη από φύλλο χαλκού, και τοποθετείτο στον άκμονα του όπλου, σε υποδοχή από ατσάλι. Το καψύλλιο ήταν πιο αξιόπιστη λύση από τον πυριτόλιθο για την πυροδότηση του τυφεκίου.

ΚΑΡΙΟΦΙΛΙ ΚΑΙ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Το καριοφίλι ήταν ο αχώριστος σύντροφος του κάθε κλέφτη και αρματολού. Η δημοτική μούσα ύμνησε το καριοφίλι όσο κανένα άλλο. Γνωστοί στίχοι από δημοτικά τραγούδια φανερώνουν την αγάπη που είχε σε αυτό ο λαϊκός αγωνιστής: «*Θα πάρω το τουφέκι μου, το άγιο το καριοφίλι*», «*Το καριοφίλι μου αγκαλιά σαν το παιδί την μάνα*».

[ΠΗΓΕΣ : <https://www.nhmuseum.gr/index.php.Καριοφίλι: Το όπλο - σύμβολο της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 | Pentapostagma>,<https://www.greek-language.gr/greekLang/index.html>,<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CE%B1%CF%81%CE%B9%CE%BF%CF%86%CE%AF%CE%BB%CE%B9>]

Εμπροσθογεμές τουφέκι του **Νικολάου Πετιμεζά** (1790–1865) με εμπίεστο επίχρυσο διάκοσμο και πλάκες από ελεφαντοστό. Ο οπλαρχηγός οργάνωσε την άμυνα και τη διάσωση της ιστορικής Μονής του Μεγάλου Σπηλαίου από τις επιθέσεις του Ιμπραήμ, το 1826. Μουσείο Νεότερου Ελληνικού Πολιτισμού.

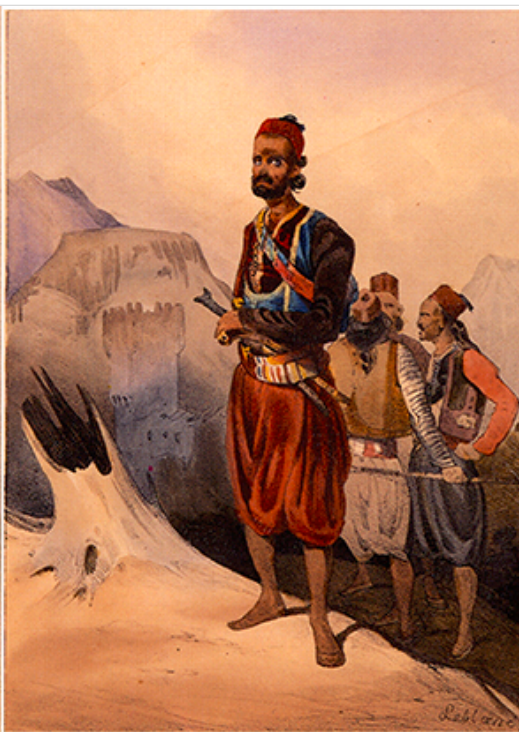

κορμοφανέλα (η), πουκάμισο (το)

Την **κορμοφανέλα** τη φορούσαν εσωτερικά, κατάσαρκα, και στην άκρη στα μανίκια της έφερε μαύρα, γαλάζια ή κόκκινα κεντρίδια.

Από πάνω της φορούσαν το **πουκάμισο ή κάμισο**, βαμβακερό χασεδένιο και στενομάνικο, όχι φαρδομάνικο όπως στα μεταγενέστερα χρόνια. Οι αρματομένοι το φορούσαν πάντα ξεκούμπωτο και ανοιχτό μπροστά στο στήθος, χειμώνα καλοκαίρι.

Επιχρωματισμένες λιθογραφίες του Γάλλου ζωγράφου **Theodore Leblanc** (Παρίσι, 1833-1834) - «Σπαρτιάτες καπεταναίοι», «Κάτοικοι της Πάτρας», «Χωρική από τον Μοριά», «Γυναίκες από τον Μοριά» (Πελοποννησιακό Λαογραφικό ίδρυμα).

ΚΟΥΤΣΕΚΙ (ΤΟ)

Ένα από τα στολίδια ήταν το **κουτσέκι**. Το κουτσέκι συνήθως ήταν **αργυρό**, και πολύ σπάνια επίχρυσο, **σύμπλεγμα πολλών αλυσίδων** σε μορφή ζωνών με καλλιτεχνικές **σμαλτοδέσεις**, μικρούς **δικέφαλους αετούς**, **φυλαχτά** και **θυσάνους** που φερόταν από έναν ώμο στον άλλο, **χιαστί**, διασταυρούμενες πάνω στο στήθος. Τα κουτσέκια αποτελούσαν σύμβολα λεβεντιάς, πλούτου αλλά και ηρωικής καταγωγής.

μαντηλοδεσιά (η)

Οι αγωνιστές του 1821 φορούσαν ένα μικρό, στρογγυλό και κοφτό κόκκινο φέσι, που γύρω στη βάση του το τυλίγανε με **μαντηλοδεσιά**. Η μαντηλοδεσιά ήταν τριών ειδών: το μεταξωτό μαντήλι ή **κασπαστή**, το χρυσοκέντητο **πόσι** και η άσπρη, βαμβακερή, πλουμιστή **σερβέτα**. Στο σημείο αυτό της φορεσιάς των αγωνιστών βρίσκεται κανείς την τούρκικη επίδραση.

Από τους γνωστούς καπεταναίους και τις χαλκογραφίες της εποχής φανερώνεται ότι κασπαστή φορούσαν μονάχα οι Αθηναίοι, ενώ πόσι ο Νικηταράς, οι Μαυρομιχαλαιοί, ο Μακρυγιάννης και πότε πότε ο Γέρος του Μοριά. Με σερβέτα μας είναι γνωστοί ο Οδυσσέας Ανδρούτσος κι ο Πανουργιάς.

[ΠΗΓΗ: www.istorikathemata.com]

Νικηταράς και Μακρυγιάννης με «πόσι»

Γιούρας και Κολοκοτρώνης με μικρό «κιοφτό φέσι»

Καραϊσκάκης με τουρλωτό κόκκινο «φέσι»

Πανουργιάς με «σερβέτα»

Φωτομάρας και Κίτσος Τζαβέλας με «σουλιώτικο φέσι»

μπαλάσκες (οι)

Στη μέση τους, στη πίσω πλευρά στο λουρί του σελαχιού, περνούσαν τις **μπαλάσκες τους**, δύο στον αριθμό, που ήταν στολισμένες με πελεκημένα ανάγλυφα σχέδια, όπως η Παρθένα Αθηνά. Μέσα στις μπαλάσκες έβαζαν τα **φουσέκια** για τα ντουφέκια τους.

Ζευγάρι μπαλάσκες από την πολεμική εξάρτηση του **Θεόδωρου Κολοκοτρώνη (1770-1843)**. Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.

κουμπούρες (οι) και χαρμπί (το)

Οι **κουμπούρες** είναι παλιά όπλα που χρησιμοποιούσαν οι Έλληνες το 1821. Ήταν ένα από τα πιο συνηθισμένα όπλα που είχαν και χρησιμοποιούσαν οι μεγάλοι ήρωες του '21. Η κουμπούρα διαθέτει ένα ιδιαίτερο σχήμα που την κάνει πιο ξεχωριστή. Έχει μια καμπύλη στην αρχή και μετά απότομα γίνεται ευθεία. Επίσης το όπλο αυτό περιέχει μία βολή και συνήθως χρησιμοποιούταν για κοντινές αποστάσεις. Τέλος, οι κουμπούρες είναι εμπροσθογεμή όπλα και τότε ήταν πιο δύσκολο να τα σπλίσεις.

Το **χαρμπί** είναι μία ατσάλινη βέργα την οποία οι πολεμιστές χρησιμοποιούσαν, για να οπλίσουν τα όπλα τους. Με αυτό έσπρωχναν το βόλι που υπήρχε μέσα στην κάνη του όπλου, ώστε να μπει πιο βαθιά. Πολλά χαρμπιά τα χρησιμοποιούσαν και ως όπλα. Για παράδειγμα, όταν οι πολεμιστές όπλιζαν το όπλο τους με το χαρμπί, έπαιρνε πολύ χρόνο, και όταν οι εχθροί πλησίαζαν κοντά τους, είχαν την δυνατότητα κάποια χαρμπιά να τα χρησιμοποιήσουν, για να τους καρφώσουν.

Πιστόλες και χαρμπιά.

μπελ χατζάρι (το)

Στη μέση του πολεμιστή, δεξιά μεριά από το λουρί του σελλαχιού, βρίσκονταν πιασμένο το δίκοπο μικρό μαχαίρι, **το μπελ χατζάρι**.

Αυτό το μεταχειρίζονταν πιο πολύ οι Τούρκοι, οι Έλληνες το είχαν όσοι το απέκτησαν σαν λάφυρο.

ντουλαμάς (ο)

Έφτανε μέχρι την μέση και

τον ρίχνανε πάνω τους οι αγωνιστές, όταν έπιανε κρύο. Ήταν φτιαγμένος από **τσόχα** που την κεντούσαν με **μαύρο μετάξι**. Ο **ντουλαμάς** ή **ντολαμάς** ήταν **μάλλινος επενδύτης**, ανοιχτός μπροστά, που έδενε με ζώνη, λίγο μακρύτερος από τη φουστανέλα. Δάνειο από το τουρκικό dolama. Οι άνδρες της Προεδρικής Φρουράς φορούν ακόμα και σήμερα ντουλαμά, από χοντρή μπλε τσόχα το χειμώνα και χρώματος χακί το καλοκαίρι.

Αναφορές για το ντουλαμά συναντάμε σε ποιήματα γνωστών ποιητών, όπως στα **Δεκατετράστιχα** του **Κωστή Παλαμά** μιλώντας για τον **Γεώργιο Καραϊσκάκη**, ο οποίος φορούσε ντουλαμά:

*«Ο ντουλαμάς απάνω του άλικη πορφύρα,
σκήπτρο στο χέρι του βαρύ το απελατίκι,
στην άρρωστή του σάρκα της φυλής η μοίρα
κονεύει πάντα αδάμαστη, ψυχή και νίκη".*

- και στα **Ενθυμήματα Στρατιωτικά** του **Νικόλαου Κασομούλη**:

Νοέμβριος 1824, στο Μεσολόγγι.

Ο Κασομούλης ειρωνεύεται τον οπλαρχηγό Τσόγκα, ο οποίος μόλις εξελέγη Πρόεδρος της συνέλευσης της Δυτικής Ελλάδας, έσπευσε να ντυθεί επίσημα -και κωμικά (Β190):

"Αυτός ποτέ σκοντριάνικον ντουλαμά δεν είχεν φορέσει, κόκκινον με χρυσά, αλλά φορούσεν τα συνηθισμένα ελληνικά φορέματα..."

Σκοντριάνικος, όπως στη Σκόδρα. Ο Βλαχογιάννης σημειώνει σχετικά πως κάθε παλιός καπιτάνος για μεγαλείο φιλοδοξούσε να φορέσει «**σκοντριάνικα**».

[ΠΗΓΗ:[https:// sarantakos. wordpress.com/](https://sarantakos.wordpress.com/)].

Ντουλαμάς του αγωνιστή του 1821 στρατηγού **Δημήτρη Τσόκλη** (1796-1875). Ίσως ο παλαιότερος σωζόμενος στην Ελλάδα, φτιαγμένος κατά την πελοποννησιακή παράδοση από κόκκινη τσόχα και χρυσοκλωστή (Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα).

πέλεκυς (ο)

Κατά την ίδια μεριά με το μπελ χατζάρ ήταν ζωσμένοι και ο **πέλεκυς (τσεκούρι)** των αγωνιστών. Τέτοιο συνήθιζαν να φέρουν μονάχα οι καπεταναίοι, όπως ο Κολοκοτρώνης, ο Καραϊσκάκης, οι Μαυρομιχαλαίοι, και είχε κυρίως θέση συμβολική της εξουσίας τους.

[ΠΗΓΗ: Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Τα όπλα του 1821].

Πέλεκυς του Γεώργιου Καραϊσκάκη (1782-1827). Πέλεκυς και τοπούζι του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη (1765-1848)

(*Εθνικό Ιστορικό Μουσείο*).

ποδεμή (η)

Η **ποδεμή** ήταν τα **τσαρούχια**, χωρίς φούντα, μυτερά, από ακατέργαστο βοδινό δέρμα. Ήταν πολύ ελαφρά και γερά. Στα πόδια τους τα έδεναν γύρω στη γάμπα τους με φαρδύ λουρί από τις θηλιές και με τον **τσαρουχοτοκά** έπιαναν το λουρί από την κάλτσα, κάτω από το γόνατο. Υπήρχε και άλλος τρόπος να πιάσουν τα τσαρούχια τους με ένα πισινό λουρί, το **τσαγκαρόλουρο**. Τα πρώτα τα φορούσαν στη Ρούμελη, ενώ τ' άλλα στο Μοριά. Οι φτωχότεροι φορούσαν γουρνοτσάρουχα, φτιαγμένα από δέρμα χοίρου.

Γουρνοτσάρουχα. Μουσείο Υποδημάτων (Καστανιά Καρδίτσας). Παπούτσια περίπου του 1930 που ακόμη τα φορούσαν οι χωρικοί και οι ποιμένες πολλών περιοχών της ηπειρωτικής και νησιωτικής Ελλάδας.

σελάχι (το)

Το **σελάχι** ήταν **ζώνη με θήκες** για τον κύριο οπλισμό των αγωνιστών. Το έζωναν στη μέση τους, αλλά να πιάνει στα πλάγια στην αριστερή μεριά και μπροστά το μισό αριστερό πλευρό. Ήταν φτιαγμένο από τσόχα κόκκινη, σπάνια μαύρη, σε φύλλα, ώστε να δημιουργούνται θήκες. Το στόλιζαν με χρυσά κεντήματα πολλών τεχνοτροπιών, αλλά τα πιο συνηθισμένα ήταν δράκοντες και γοργόνες. Το πέτσινο σελάχι φορέθηκε στα χρόνια του Όθωνα.

Στις μέσα θήκες του σελαχιού έβαζαν ακόμη το ασημένιο **τάσι** τους για το νερό, το **τσαγκαροσούβλι** για να μπαλάνουν τα τσαρούχια τους, την **«ώρα»**, το ρολόι τους και το **ασημένιο καλαμάρι με το φτερό**, αν γνώριζαν να χαράζουν την υπογραφή τους. Δεν παρέλειπαν να έχουν μαζί τους και το **παντσεχρί**, το αντίδοτο φάρμακο για τα δηλητήρια. .

Σελάχι, Οπλοστάσιο του Ναυπλίου 1825. Αργολική Αρχαιακή Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού.

σπάθα ή πάλα (η)

Οι **πάλες ή σπάθες**, δεν ήταν τίποτα άλλο από τις οθωμανικές σπάθες, τις οποίες κρεμούσαν οι αγωνιστές στην αριστερή πλευρά τους και αποτελούσαν το βασικό επιθετικό όπλο τους. Οι πάλες είναι μια παραλλαγή του περσικού και κεντρο-ασιατικού shamshir με την μοναδική διαφορά τους να βρίσκεται στο φάρδος της λεπίδας και στην κατασκευή της θήκης.

Αρχικά οι πάλες είχαν μια **καμπυλωτή φαρδιά και μακριά λεπίδα**, η οποία λεπταίνει στο κέντρο της (όπου βρίσκεται και η καμπύλη της) και ξανά φαρδαίνει στο άκρο της. Η καμπύλη που κάνει είναι ιδιαίτερα έξυπνη καθώς κατανέμει σωστά το βάρος του όπλου, κάνοντας το ιδιαίτερα εύχρηστο παρά το μεγάλο του μήκος. Το υλικό κατασκευής της λάμας είναι είτε **ατσάλι** (για μεγαλύτερη αντοχή) είτε η «**δαμασκηνή ατσάλινη πλέξη**», ενώ συχνά σε αυτή συναντιούνται χρυσές επιγραφές. Στην λαβή της βρίσκεται ο χαρακτηριστικός **προφυλακτήρας** σε σχήμα σταυρού, ο οποίος δένει την λεπίδα με την λαβή. Η λαβή είναι σε σχήμα Γ δημιουργώντας μια «μπάλα» στο τελείωμα. Οι λαβές συνήθως ήταν κατασκευασμένες από

κόκαλο ή ξύλο και σπανιότερα μέταλλο.

Η **θήκη** της πάλας κατασκευαζόταν από ξύλο το οποίο απέξω ντυνόταν με μεταλλικά μέρη και δέρμα. Τα μεταλλικά μέρη μπορούσαν να είναι από μπρούτζο ή από ασήμι. Συνηθισμένος συνδυασμός για την εποχή ήταν το ντύσιμο της θήκης με μέταλλο στο επάνω μέρος, στην μέση με δέρμα και στο τελείωμα πάλι με μέταλλο. Το μέταλλο της θήκης ήταν συχνά στολισμένο με σκαλίσματα ή με σαββάτι.

[ΠΗΓΗ: Τα καριοφίλια και τα σπαθιά του '21 https://www.youtube.com/watch?v=73_alzh8dc0].

Πάλα (σπάθα) του στρατηγού **Ανδρέα Λόντου** (1784-1846), με ασημένια επίχρυση λαβή και χρυσή διακόσμηση με φύλλα και κλαδιά. Στη μία όψη φέρει, μέσα σε αστερόσχημο διάχωρο, τουρκική επιγραφή. Ο αγωνιστής και προύχοντας της Βοστίτσας -το σημερινό Αίγιο-, Ανδρέας Λόντος, συμμετείχε στην πολιορκία της Πάτρας, στις 24 Μαρτίου 1821. (Μουσείο Μπενάκη).

στολίδια (τα), τσαπράζια (τα)

Την φορεσιά των αγωνιστών συμπλήρωναν τα στολίδια τους, τα **τσαπράζια ή τουσλούκια**, όπως τα έλεγαν. Επειδή, τα πιο πολλά τσαπράζια ήταν ζωγραφισμένα με σαββάτι, τα λέγανε **σαββατλίδικα**. Τσαπράζια έφεραν συνηθέστερα οι κάτοικοι των πολεμικών περιοχών του ελλαδικού χώρου επί τουρκοκρατίας, λίγο πριν την Ελληνική Επανάσταση του 1821, και κυρίως οι Σουλιώτες, στις επίσημες φορεσιές τους. Από το αριστερό τους ώμο κρεμόταν με ασημένια αλυσίδα το στρογγυλό **χαϊμαλί**, το οποίο περιείχε διάφορα **φυλαχτά**. Το χαϊμαλί είχε σκαλισμένο στις δυο του όψεις τον προστάτη άγιο του ήρωα και τον Βαγγελισμό ή την Ανάσταση. Στη δεξιά πλευρά έβαζαν τον γυριστό ασημένιο **σουγιά** τους. Στην αριστερή πλευρά του σελαχιού κρέμονταν τα **φουσεκλίκια**, με φουσεκία για τις κουμπούρες, μια θήκη που έβαζαν τις **τσακμακόπετρες** και το **μεδουλάρι**, ένα είδος αλοιφής από μεδούλι και άλλες λιπαρές ύλες, με το οποίο άλειψαν τα ντουφέκια τους. Στη δεξιά πλευρά του σελαχιού είχαν την πέτσινη **καπνοσακκούλα** τους. Όλα αυτά τα έδεναν με ασημένια και πλουμιστά **ζωστάρια**. Μπροστά στον αριστερό μηρό, σε μακριά λουριά περασμένα – σε δυο σε τρεις αράδες – κρεμόνταν τα στρογγυλά ή και τρίγωνα ασημένια **γαντζούδια** ή **τοκάδες**. Δυο όμοια γαντζούδια σκέπαζαν τα γόνατά τους.

Στα στολίδια ανήκουν ακόμη οι μπαλάσκες και το κουτσέκι (σε άλλη ανάρτηση).

[ΠΗΓΗ : <https://www.istorikathemata.com>]

Παλάσκες

Μεδουλάρια

τοπούζι (το)

Τμήμα της αρματωσιάς των αγωνιστών ήταν η στραταρχική ράβδος, το τούρκικο **τοπούζι**. Πρόκειται για ένα **ραβδί**, δυο πιθαμές μάκρος που στη μια μεριά είχε ένα **στρογγύλεμα** με χυτό μολύβι μέσα, για να βαραίνει, και στην άλλη μεριά τελείωνε σε **βέλος αγκαθωτό**. Από παλιά το είχαν οι πασάδες και σαν φέρνανε μπροστά τους κανένα φταιχτη και θέλανε οι ίδιοι να τον τιμωρήσουν, αν το φταιξίμο του ήταν μικρό, με το στρογγύλεμα από το τοπούζι του δίνανε κάμποσες στο κεφάλι, αν πάλι ήταν βαρύ το κρίμα, τον τρυπούσαν στην κουλιά με το βέλος. Στην αρματωσιά των οπλαρχηγών είχε χάσει τον ενεργό του ρόλο και κατείχε μετατραπεί σε σύμβολο της εξουσίας τους.

[ΠΗΓΗ: Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Τα όπλα του 1821].

φέσι (το)

Το **φέσι** είναι τύπος **καλύμματος** της **κεφαλής** με κυλινδρικό σχήμα, επίπεδη κορυφή και χωρίς γείσο, φτιαγμένο από μαλλί (τσόχα ή κιλίμι) και το οποίο μπορεί να φέρει φούντα. Στις αραβικές χώρες είναι γνωστό και ως ταρμπούς. Το όνομά του το πήρε από την μαροκινή πόλη Φεζ, όπου φτιαχνόταν, αλλά η προέλευσή του δεν είναι γνωστή. Το φέσι γνώριζε ευρεία διάδοση στον μουσουλμανικό κόσμο (και ιδίως στην Οθωμανική Αυτοκρατορία) μέχρι τον 20ό αιώνα και αποτελεί τμήμα της ενδυμασίας των Ευζώνων (και αποκαλείται φάριο ή φάρεο).

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ

Η προέλευση του **φεσιού** και του ταρμπούς δεν είναι γνωστή. Μπορεί να προέρχεται από την Αρχαία Ελλάδα, τα Βαλκάνια ή την πόλη Φεζ στο Μαρόκο, από την οποία πήρε και το όνομά του και όπου παρασκευαζόταν η βαφή η οποία χρωμάτιζε τα φέσια. Το φέσι εισήχθη στα Βαλκάνια, αρχικά κατά τη Βυζαντινή εποχή, και στη συνέχεια κατά τη διάρκεια της οθωμανικής περιόδου, όπου διάφοροι Σλάβοι, ως επί το πλείστον Βόσνιοι, άρχισαν να το φορούν ως κάλυμμα της κεφαλής.

Το **φέσι** φορέθηκε από πολλές διαφορετικές θρησκευτικές και εθνοφυλετικές ομάδες κατά την Οθωμανική Αυτοκρατορία και κυρίως τον 19ο αιώνα. Αρχικά ήταν σύμβολο του οθωμανικού μοντερνισμού, αφού είχε αντικαταστήσει τα τουρμπάνια. Όμως, κατά τις αρχές του 20ού αιώνα το φέσι θεωρείται ότι αντιπροσώπευε μια «Ανατολίτικη» πολιτιστική ταυτότητα.

Στην Τουρκία η χρήση του φεσιού απαγορεύτηκε δια νόμου το 1925, ως μέρος των εκσυγχρονιστικών μεταρρυθμίσεων του Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ. Σε μια ομιλία του όπου επιτίθεται ενάντια στον οθωμανικό τρόπο ντυσίματος, ο Ατατούρκ χαρακτήρισε το φέσι ως παρακμιακό, και το κατήγγειλε ως «κάλυμμα της κεφαλής των Ελλήνων», συνδέοντάς το με το πρόσφατο ελληνο-τουρκικό πόλεμο. Μέχρι και σήμερα, οι Τούρκοι πιστεύουν ότι το φέσι είναι ελληνικής προέλευσης, και ότι το υιοθέτησαν από τους βυζαντινούς.

ΤΟ ΦΕΣΙ ΣΤΗ ΣΤΟΛΗ ΤΩΝ ΑΓΩΝΙΣΤΩΝ ΤΟΥ 1821

Όλα τα **κεφαλοκαλύμματα** και **κεφαλοδέματα** των ηρώων του 1821 είχαν ως βάση το **φέσι**, το οποίο έβγαζαν σπάνια, γεγονός το οποίο δημιούργησε στη συνέχεια πρόβλημα με το παλάτι, καθώς οι Βαυαροί αυλικόι του Βασιλιά Όθωνα το θεωρούσαν προσβλητικό. Υπήρχαν πολλών ειδών φέσια, μικρά και μεγάλα. Όσοι φορούσαν μικρά συνήθιζαν να το τυλίγουν με μαντηλοδεσιά, Ωστόσο, πολλοί δε φορούσαν μαντηλοδεσιά, μα σκέτο μικρό **κοφτό φέσι** που στην κορυφή του είχε λίγη φούντα. Τέτοιο συνήθιζε πάντα ο Γκούρας και ο Κολοκοτρώνης. Την περικεφαλαία του ο Γέρος την είχε από τότε που ήταν μαγκιόρος –

ταγματάρχης – του αγγλικού στρατού στα Επτάνησα το 1808 και την έβαζε στις επίσημες στιγμές της ζωής του, όπως και τον θώρακά του. Άλλοι φορούσαν μεγάλο **τουρλωτό κόκκινο φέσι** όπως ο Καραϊσκάκης, οι Πετμεζάδες, κι η φούντα του ήταν μικρή και σ' αυτό και στέκονταν στην κορφή. Μακριά φούντα όσο σχεδόν ολόκληρο το φέσι φορούσαν αργότερα στα χρόνια του Όθωνα κι ήταν παρμένη απ' τους Σουλιώτες που τόσο τη συνήθιζαν.

Αυτή έγινε και το επίσημο στοιχείο της φορεσιάς της προεδρικής φρουράς (βασιλικής παλαιότερα). Και γενικότερα η στολή της προεδρικής φρουράς ακολουθεί την στολή των Σουλιωτών σε μεγάλο βαθμό. Επίσης, πολλοί φτωχοί αγωνιστές φορούσαν ένα απλό συνήθως μαύρο μαντήλι στο κεφάλι. Γενικά τους προηγούμενους αιώνες στην Ευρώπη αλλά και στην Ανατολή το μέγεθος του καπέλου που φορούσε κανείς ήταν ανάλογο της κοινωνικής του τάξης και της εξουσίας του. Τα καπέλα των αξιωματούχων ήταν συνήθως πολύ μεγάλα, όπως και των αρχιερέων που ήταν πολύ ψηλότερα από τα σημερινά.

Όμως, αν και αρχικά σύμβολο του οθωμανικού εκσυγχρονισμού, το φέσι έγινε με τον καιρό τμήμα της ανατολίτικης πολιτισμικής ταυτότητας. Θεωρούμενο εξωτικό και ρομαντικό στη δύση, αποτέλεσε αντικείμενο μόδας για τους άντρες στις Ηνωμένες Πολιτείες και στο Ηνωμένο Βασίλειο στις αρχές του 20ού αιώνα.

[ΠΗΓΕΣ:

<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A6%CE%AD%CF%83%CE%B9>,https://www.istorikathemata.com/2010/03/1821_23.html,http://ellinwnparadosi.blogspot.com/2011/02/blog-post_2200.html,<https://www.iellada.gr/istoria/ntysimo-kai-oplismos-tin-epohi-tis-epanastasis-toy-1821>

<https://nhmuseum.gr/tmimata/mesa-stis-syloges-tou-mouseiou/item/3379-prosopografiagunaikasmefisipoukamisokaibeloudinochrusokentitogilekoelaiografiaseostrako>]

Ο Μάρκος Μπότσαρης με τουρλωτό φέσι.

Γκούρας και Κολοκοτρώνης με μικρό «κοφτό φέσι»

φλοκάτα (η), κάπα (η)

Για το δριμύ ψύχος και τη βαρυχειμωνιά οι αγωνιστές είχαν την **κάπα** ή **φλοκάτα**. Η **φλοκάτα** ήταν μέχρι το γόνατο, χωρίς μανίκια, σε χρώμα άσπρο ή μαύρο. Εσωτερικά είχε πυκνούς "φλόκους" (κρόσια), που φοριούνταν ενίοτε απ' έξω προκειμένου να «εμποδίζουν» το νερό της βροχής να περάσει. Τη χρησιμοποιούσαν και σαν στρωσίδι και σκέπασμα.

Η **κάπα** είχε ίδιο σχέδιο με την φλοκάτα και ήταν φτιαγμένη από τραγόμαλλο. Για να γίνει αδιαπέραστη από το νερό και το κρύο, την περνούσαν από τη νεροτριβή, ώστε να πήξει το μαλλί της.

Henri Decaisne, Failure of Military Operation - Αποτυχία επιχειρήσεως, 1826 (Μουσείο Μπενάκη).

Λίγα σχόλια για τον Πίνακα : <https://www.youtube.com/watch?v=q1FAnij31Zc>

Φουστανέλα με γαζί ποιος λεβέντης τη φορεί
βλαχοπούλες την κοιτάζουν και βαριά αναστενάζουν.

Φουστανέλα με γαζί κρέμεται στο μαγαζί
βλαχοπούλες την κοιτάνε μια την άλλη ερωτάνε.
Τη φουστανέλα τη φορεί η λεβεντιά η ελληνική.

[ΠΗΓΗ <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A6%CE%BF%CF%85%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%BD%CE%AD%CE%BB%CE%B1>]

Peter Von Hess, Ο Κολοκοτρώνης εν Λέρνη συναγείρει τους νικητάς του Δράμαλη.

φουστανέλα (η)

Η **φουστανέλα** είναι παραδοσιακό ανδρικό ένδυμα, των ποιμενικών κυρίως ομάδων, στα Βαλκάνια. Πρόκειται για μια κοντή, επί το πλείστον **πολύπτυχη, λευκή φούστα**, η οποία κατασκευάζεται από πολλά ορθογώνια τρίγωνα τεμάχια υφάσματος, που ράβονται μεταξύ τους ίσιο με λοξό και μετά σουρώνονται στη μέση. Τις πιο πολλές φορές η φουστανέλα κατασκευάζεται σε **δύο ξεχωριστά τμήματα** και δένει στη μέση δεξιά και αριστερά.

Προέλευση του ονόματος της φουστανέλας

Όπως αναφέρει η λαογράφος και ενδυματολόγος Ιωάννα Παπαντωνίου, το όνομά της το παίρνει από ένα ύφασμα, το οποίο στις ημέρες μας στην Ιταλία σημαίνει "**Fustagno**", δηλαδή βαμβακερό ύφασμα -απ'όπου το Fustana, με υποκοριστικό το Fustanella- που στην ουσία προέρχεται από μια πόλη της Αιγύπτου, το **Φουστάτ**, που είναι προάστιο του Καΐρου. Εκεί κατασκευάζονταν **ένα είδος τζιν**, ένα δίμητο χοντρό ανθεκτικό ύφασμα, το οποίο χρησιμοποιείται για πανιά στα καράβια, τις λεγόμενες "**φούστες**". Πάντως, η ενετική λέξη **fustagno** προήλθε από το υστερολατινικό fustaneum που ήταν λέξη κατασκευασμένη από τους Λατίνους για να αποδώσουν στη γλώσσα τους την ελληνιστική λέξη "ξύλινο", επειδή έτσι αποκαλούσαν οι Έλληνες το βαμβακερό και άλλα υφάσματα που χρησιμοποιούνταν για φορεσιές. (Το λατινικό fustaneum προήλθε συγκεκριμένα από τη λέξη fustis που σήμαινε ξύλο.)

Τραγούδια σε σχέση με την φουστανέλα (<https://youtu.be/d3jlfz1luto>)

Τίτλος : Φουστανέλα με γαζί – Ηλίας Παπαγεωργίου

Η δημιουργία του radlet "Η φορεσιά και η αρματωσιά των Ελλήνων αγωνιστών του Μοριά το 1821" αποτελεί προσπάθεια των μαθητών του τμήματος Α3 του ΠΓΠΠ : Ορφανίδης Οδυσσέας, Παγανιά Σεμίνα, Παπαθανασίου Άγγελος, Παπουτσή Νικολίτσα - Αντωνία, Πετροπούλου Πηνελόπη, Πλατανησιώτης Νικόλαος Ευφραίμ, Πραπόπουλος Γεώργιος, Ράνιο Μαριάννα, Ροδόπουλος Έκτορας, Σαλαμαλίκη Μαριετίνα, Σαμαρά Αικατερίνη, Σαρρής Κωνσταντίνος, Σόλας Κωνσταντίνος, Σταυρόπουλος Αθανάσιος, Στολάκης Άγγελος - Σταύρος, Τζώρτζης Παύλος, Τσώνης Νικόλαος, Τυροσβούτης Στέφανος, Χαριτοπούλου Αιμιλία, Χρόνης Βασίλειος, Χρυσανθακόπουλος Φώτιος, Χρυσανθακοπούλου Χριστίνα Κανέλλα.

Υπεύθυνη καθηγήτρια η Πότου Αναστασία, ΠΕ02.
